

Gjørs *Stizostedion lucioperca*

Rødlistet art

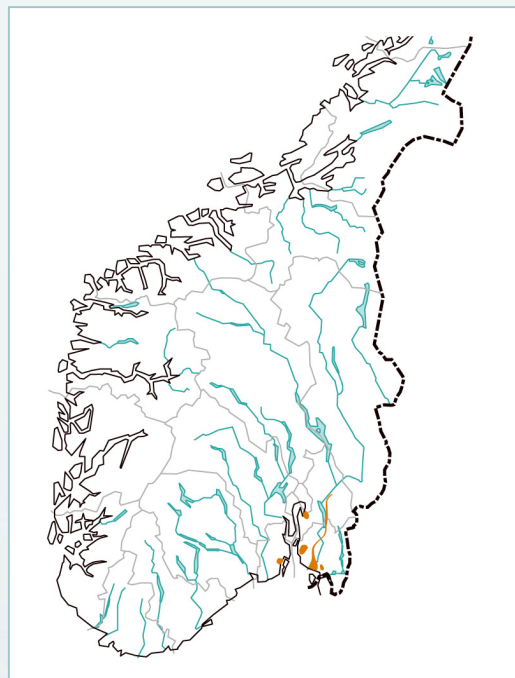
faktaark

Gjørs finnes nå naturlig bare i nedre deler av Glomma- og Mossevasstraget. I tillegg er den innført til Gjersjøen i Akershus og Akersvatnet i Vestfold. Femsjøen i Haldenvassdraget og Bjørnerødvatnet i Mossevasstraget hadde tidligere også gjørs, men disse bestandene er trolig utdødd. Gjørs er en rovfisk som trives best i store og relativt dype innsjøer med mye byttefisk. Den gyter på grunnere partier i innsjøer og tilløpselver.

Status

Kategori Sterkt truet (EN) på Norsk rødliste 2006, grunnet liten geografisk utbredelse.

Gjørs har en svært begrenset utbredelse i Norge.

Kjennetegn

Gjørs tilhører ordenen piggfinnfisker, sammen med abbor og hork. Gjørs minner mye om en stor og slank abbor, men kroppen er mer langstrakt og mangler også den pukkeltaktige ryggen. Hannen kjennes ofte på den konkave rygglinjen mellom hodet og første ryggfinne, og hunnen på at rygglinjen er konveks. Ryggfinnen er delt i to og den forreste delen har stive beinstråler. Disse er forholdsvis lavere enn abbores piggfinne. Gjørsen har også noen karakteristiske horisontale bånd av mørke flekker i ryggfinnene, som abbores mangler. Gjørs har ikke pigge på gjellelokket, og skiller seg slik sett både fra abbor og hork. Ryggen er gråbrun eller grønnlig brun, sidene matt sølvgrå, mens undersiden er hvit eller gråhvitt. Sidene hos større individ kan ofte ha et skjær av bronse. Øynene er grå, mens iris er gulbrun.

Utbredelse

Gjørs tilhører de såkalte Øyeren-fiskene, som omfatter den siste gruppen av ferskvannsfisker som vandret inn i landet etter siste istid. Disse artene nådde ikke lenger nord enn til Bingsfossen i Glommavassdraget. Den viktigste bestanden finnes i Øyeren, men Glommassjøen og Grønsundområdet opp mot Vammafossen er også viktige leveområder for gjørs. I tillegg finnes den også i innsjøer som Vestvatnet og Mingevatnet. En del gjørs fra Øyeren går opp i Leirelva og Glomma, særlig i den mindre sideelva Rømselva og i Nitelva for å gyte. Isesjøen lokalisert i en sidegrein til Glommavassdraget har også gjørs. I Haldenvassdraget nådde gjørsen bare til Femsjøen, der et fossefall ved Brekke hindret videre spredning i vassdraget. Gjørs vandret også inn i Mossevasstraget, til Vansjø og Bjørnerødvatnet. Fordi gjørs er en effektiv pelagisk predatorart, har det vært interesse for utsettinger i forbindelse med biomanipulering. I løpet av

de siste 20-30 årene er det satt ut gjørs i flere innsjøer på Østlandet, som Tunevatnet i Østfold, Gjersjøen og Årungen i Akershus, og Akersvatnet og Borrevatnet i Vestfold. Etablering av nye bestander har bare skjedd i Gjersjøen og Akersvatnet. I Nordre Kornsjø i Østfold satte svenske myndigheter ut gjørs en gang før 1950, men den døde trolig på grunn av forsurening.

Gjørs er utbredt over hele den østlige del av Mellom-Europa og Øst-Europa fra landene omkring Østersjøen og Tyskland, og østover til traktene øst for Kaspihavet og Aralsjøen. Derimot mangler den i det nordligste Russland. Gjørs forekommer heller ikke i Nord-Amerika. Den er innført mange steder i Europa, blant annet i England, Frankrike, deler av Tyskland og Spania. Gjørs er vanlig i sørlige deler av Sverige og Finland, med rundt henholdsvis 1700 og 2300 bestander i de to landene. En stor del av disse bestandene er etablert ved utsettinger.

Biologi

Gjørs trives best i relativt varme og næringsrike innsjøer med mye førfisk. Øyeren-fiskene gjenspeiler derfor ikke bare forskjellig

Norske gjørslokaliteter ligger ofte i nærheten av byer og tettsteder.

innvandringstidspunkt, men til en viss grad også forskjeller i artenes klimatiske krav. Gjørs blir kjønnsmoden ved relativt høy alder og stor kroppsstørrelse. I Øyeren blir hanner kjønnsmodne etter 6 år og hunnene etter 7 år, ved gjennomsnittlige lengder på henholdsvis 38 og 42 cm. Gytingen foregår hovedsakelig juni måned når vanntemperaturen har nådd 10-14 grader. En kjønnsmoden hunn på 1 kg har nærmere 300 000 rognkorn. Hannene graver ei gytegrøp i bunnmaterialet med brystfinnene. Gytegrøpa legges gjerne på fast bunn av sand, grus eller leire med god gjennomstrømming. Eggene er klebrige og fester seg til bunnmaterialet. Hannene vokter over rognen til den klekkes etter omlag en uke. Den nyklekte yngelen blir ført omkring i vannmassene med strømmen. Etter at plommesekken er oppbrukt, lever yngelen av små dyreplankton. Ungene begynner å spise yngel av krøkle og ulike karpfisker allerede på slutten av den første sommeren. Etter å ha nådd en størrelse på 7-10 cm spiser de utelukkende fisk. Gjørs har mange små tenner, med to store

hoggtenner i hver kjeve. Den har en forholdsvis liten munn og foretrekker derfor slank byttefisk som for eksempel krøkle og laue. Voksen gjørs oppholder seg hovedsakelig i de frie vannmassene (pelagisk sone), der den kan gå i stim. Gjørsen jager byttefisker best i skumringen om kvelden, og i grålysningen om morgenen. Den har et lysreflekterende belegg mellom de lysømfintlige cellene i netthinnen, noe som gjør at den ser godt under dårlige lysforhold. Fordi gjørsen er fiskespiser vokser den forholdsvis hurtig, med best vekst hos hunnen. I Øyeren har hanner og hunner oppnådd en lengde på rundt 48 og 58 cm etter 10 år. I nyetablerte bestander vokser gjørsen betydelig raskere. Få individ blir eldre enn 10 år. Her i landet blir gjørsen vanligvis 1-3 kg, men det fanges også en del eksemplarer på 5-6 kg.

Bestandstatus

Gjørs står ikke på den Globale Rødlista, men er en av seks fiskearter i ferskvann på den Norske Rødlista. Her er den klassifisert som "Sterkt truet". Arten er rødlistet på grunn av liten geografisk utbredelse og bestandsnedgang (tapte bestander). Gjørsen er kresen med hensyn til leveområder, idet den foretrekker varme, leirete og ikke altfor grunne innsjøer, samt elver med lite strøm. Som topp-predator er den også avhengig av god tilgang på byttefisk, og er derfor sårbar for svingninger i disse bestandene. Gjørsen har forsvunnet fra minst to innsjøer med naturlig forekomst her i landet. Bestanden i Femsjøen i Haldenvassdraget gikk trolig tapt i løpet av 1990-tallet, uten at vi kjenner årsaken. Dette var eneste lokaliteten med gjørs i dette vassdraget, og tapet var derfor spesielt alvorlig. Gjørsen har trolig også gått tapt i Bjørnerødvatnet i Mosseassdraget, der den ble rapportert å forekomme tidlig på 1900-tallet. Øyeren er det viktigste leveområdet for gjørs her i landet, og både rekruttering og vekst i bestanden synes å ha vært stabil i de siste årene. På 1990-tallet oppnådde næringsfiskere også relativt gode fangster av gjørs i Øyeren. I Leirelva gikk imidlertid fisket etter gjørs jevnt tilbake på 1980-tallet. En kjenner ikke til om dette skyldtes naturlige svingninger, eller om det var en effekt av fiske, forurensning eller fysiske inngrep. Bestanden av gjørs ser nå ut til å vokse igjen i Leirelva. Gjennomsnittlig vekt blant kjønnsmodne gjørs fra nedre del av elva har vist betydelige årlige variasjoner i løpet av de siste årene. Det er ikke kjent hva som er årsaken til denne variasjonen. Gjørsen er tilpasset vann med relativt dårlig sikt (lavt siktedyp), og den skulle derfor ikke være særlig ømfintlig for økt eutrofiering. Den unngår imidlertid steder med mye vegetasjon. På grunn av sin størrelse er gjørsen en populær sportsfisk. Det er derfor viktig med regulering av fisket i innsjøer med gjørs, spesielt bør garnfiske unngås. Med sin seine kjønnsmodning og pelagiske leveste kan nemlig arten lett overbeskattes.

Referanser

Brabrand, Å. 1992. Gjørs.- s. 195-197. I: Jonsson, B. & Semb-Johansson, A. (red). Norges Dyr. Fiskene 1. J.W. Cappelens Forlag a.s.

Brabrand, Å. 2000. Komplekse fiskesamfunn med dominans av karpefisk, abborfisk og gjedde. - s. 130-144. I: Borgstrøm, R. & Hansen, L.P. (red). Fisk i ferskvann. Landbruksforlaget.

Brabrand, Å. 2002. Miljøfaglige undersøkelser i Øyeren 1994-2000. Langtidsutvikling og forvaltning av fiskesamfunn. Rapp. Lab. Ferskv. Økol. Innlandsfiske, Universitetet i Oslo 207. 161 s.